

Heimsóknarskýrsla Lögreglustjórinna á Suðurnesjum

Fangageymslur

20.-21. janúar og 13.-14. febrúar 2021

OPCAT-eftirlit með stöðum þar
sem frelsissviptir dvelja

xx

**UMBOÐSMAÐUR
ALÞINGIS**

Ljósmynd: Víkurfréttir

Heimsóknarskýrsla Lögreglustjórin á Suðurnesjum

Fangageymslur

20.-21. janúar og 13.-14. febrúar 2021

OPCAT-eftirlit til að hindra pyndingar
eða aðra grimmilega, ómannlega eða vanvirðandi
meðferð eða refsingu á stöðum þar sem
frelsissviptir einstaklingar dvelja

Útgáfudagur 27. október 2021

xx

Efnisyfirlit

1	Undirbúningur og framkvæmd heimsóknar	5
2	Samantekt	6
3	Almennar upplýsingar.....	9
4	Inngrip, þvinganir og valdbeiting	10
4.1	Almennt.....	10
4.2	Líkamsleit.....	10
4.3	Önnur inngrip	12
5	Aðbúnaður í fangageymslu á lögreglustöðinni við Hringbraut.....	14
5.1	Húsnaði og umhverfi.....	14
5.2	Klefar	16
5.3	Útisvæði	19
5.4	Aðbúnaður vegna lengri vistunar	19
6	Aðbúnaður í fangageymslu í Grindavík	21
7	Mönnun og starfsandi	22
8	Heilbrigðisþjónusta.....	23
8.1	Almennt.....	23
8.2	Aðgengi að heilbrigðisþjónustu í fangageymslum	23
8.3	Vistun vegna innvortis mála.....	24
8.4	Vistun einstaklinga með sjálfsskaðandi hegðun.....	25
8.5	Læknisskoðun.....	26
9	Upplýsingagjöf	27
9.1	Almennt.....	27
9.2	Upplýsingar um kvörtunar- og kæruleiðir.....	27
9.3	Handteknir einstaklingar sem eru ekki mæltir á íslensku.....	28
10	Skráning	30
11	Eftirfylgni.....	32

1

Undirbúningur og framkvæmd heimsóknar

Heimsókn umboðsmanns Alþingis í fangageymslur lögreglunnar á Suðurnesjum, í Reykjaneshús og Grindavík, og á varðstofu í Flugstöð Leifs Eiríkssonar¹ fór fram 20.-21. janúar og 13.-14. febrúar 2021. Um var að ræða aðra heimsókn umboðsmanns í fangageymslur löggreglu samkvæmt svonefndu OPCAT-eftirliti, sbr. 2. mgr. 2. gr. laga nr. 85/1997, um umboðsmann Alþingis.

Fyrir heimsóknina var óskað eftir upplýsingum og gögnum um vistun og aðbúnað í fangageymslum í Reykjaneshús og Grindavík. Meðal annars var óskað eftir gögnum um valdbeitingu, líkamsleit og -rannsókn og aðgang að heilbrigðisþjónustu. Umbeðnar upplýsingar og gögn bárust umboðsmanni 4. janúar 2021.

Heimsókn umboðsmanns í fangageymslur beindist að aðstöðu, aðbúnaði og meðferð þeirra sem eru í haldi lögreglunnar á áðurgreindum stöðum. Af hálfu umboðsmanns voru aðstæður kannaðar, rætt við starfsfólk og handtekna/gæslufanga og fylgst með starfseminni bæði að degi og nóttu til.²

Eftirfarandi starfsmenn umboðsmanns tóku þátt í heimsókninni:

- Kjartan Bjarni Björgvinsson (settur umboðsmaður Alþingis, lögfræðingur).
- Elísabet Ingólfssdóttir (lögfræðingur).
- Guðmundur Már Einarsson (lögfræðingur).
- Maren Albertsdóttir (aðstoðarmaður umboðsmanns, lögfræðingur).
- Rannveig Stefánsdóttir (lögfræðingur).
- Vilhelmina Ósk Ólafsdóttir (forstöðumaður frumkvæðisathugana, lögfræðingur).

Umfjöllun þessarar skýrslu einskorðast við vistun í fangageymslu á grundvelli lögreglugлага nr. 90/1996 og laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála. Fjallað er um vistun vegna eftirlits á landamærum og aðbúnað á varðstofu í Leifsstöð í annarri skýrslu sem er birt samhliða þessari.³

¹ Hér eftir Leifsstöð.
² Athuganir umboðsmanns á fangageymslum beinast að aðbúnaði og meðferð einstaklinga sem vistast þar. Því er ekki lagt sérstakt mat á grundvöll eða framkvæmd handtöku nema að því leyti sem þau atriði geta haft áhrif á sjálfa vistunina.

³ Sjá skýrslu umboðsmanns Alþingis um vistun vegna skoðunar á landamærum sem birt er á heimasíðu umboðsmanns: <https://www.umbodsmadur.is/opcat>.

2 Samantekt

- Umboðsmaður Alþingis heimsótti fangageymslur lögreglunnar á Suðurnesjum dagana 20.-21. janúar og 13.-14. febrúar 2021. Athugun umboðsmanns beindist að vistun einstaklinga í fangageymslu, aðbúnaði þar og almennu verklagi og starfsháttum lögreglu í tengslum við vistunina.
- Á Suðurnesjum eru fangageymslur á tveimur stöðum; við Hringbraut í Reykjanesbæ og í Grindavík. Fangageymslan í Grindavík er þó einungis notuð í undantekningartilvikum og þá almennt í mjög skamman tíma. Vistanir í fangageymslu lögreglu í Reykjanesbæ voru 564 frá 1. janúar til 14. desember 2020 en engin í Grindavík á sama tímabili.
- Frelsissvipting er ein mest íþyngjandi þvingunarráðstöfun sem ríkisvaldið getur gripið til. Þeir sem eru löglega frelsissviptir njóta engu að síður áfram grundvallarréttinda að öðru leyti, þ. á m. friðhelgi einkalífs. Með vísan til þess beinir umboðsmaður því til lögreglustjórans á Suðurnesjum að tryggja að fyrir hendi sé ótvíraett samþykki til röntgenrannsóknar og að útvega túlkaþjónustu ef ekki er til að dreifa eyðublaði um samþykki á tungumáli sem viðkomandi skilur. Einnig er því beint til dómsmálaráðherra og ríkislöggreglustjóra að taka til skoðunar hvort rétt sé að kveðið verði í reglum á um fyrirkomulag eftirlits með sakborningi vegna gruns um vörlu fíkniefna innvortis. Þá er þeirri ábendingu jafnframt komið á framfæri við dómsmálaráðherra að taka til skoðunar hvort tilefni sé til að haga málum þannig að ekki þurf að flytja einstaklinga sem eru grunaðir um vörlu efna innvortis í dómþing til úrskurðar um gæsluvarðhald, m.a. í ljósi meðalhófssjónarmiða. Loks er þeim tilmælum beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að endurskoða verklag þannig að einstaklingsbundið mat fari fram á nauðsyn ákvarðana sem fela í sér inngríp í friðhelgi einkalífs, s.s. þegar munir eru fjarlægðir, við líkamsleit og við myndvöktun í klefum.
- Húsnaði lögreglustöðvarinnar við Hringbraut setur starfsemi lögreglunnar tölverð takmörk, s.s. með tilliti til öryggis, friðhelgi einkalífs vistaðra og aðstöðu starfsfólks. Af því tilefni beinir umboðsmaður þeim tilmælum til dómsmálaráðherra að meta hvort húsnaðið fullnægi þeim kröfum sem gerðar eru til starfseminnar og umfangs hennar og meti eftir atvikum hvaða aðgerða sé þörf til að bæta þar úr. Í þessum efnum er tilmælum jafnframt beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum sem lúta m.a. að tilteknun öryggisatriðum í klefum og hreinlætisaðstöðu sem og á útisvæði. Í ljósi þess að vistun manna þar sem grunur er um vörlu fíkniefna innvortis getur dregist umfram sólarhring er þeirri ábendingu komið á framfæri við dómsmálaráðherra og ríkislöggreglustjóra

að aðbúnaður í fangageymslu löggreglunnar á Suðurnesjum sé almennt ekki full-nægjandi til vistunar í lengri tíma en sólarhring.

- Fangageymslan í Grindavík, sem er að jafnaði ekki notuð nema í undantekningartilvikum, uppfyllir almennt ekki þær kröfur sem gerðar eru til aðbúnaðar og öryggis við slíkar aðstæður. Í því sambandi beinir umboðsmaður þeirri ábendingu til lögreglustjórans á Suðurnesjum að fangageymslan þar skuli almennt ekki notuð að öllu óbreyttu. Sé talin þörf á að nýta hana er mælst til þess að slik ákvörðun sé tekin að undangengnu mati á aðbúnaði og öryggi með hliðsjón af stöðu og ástandi þess sem þar vistast.
- Að jafnaði eru sjö starfsmenn á vakt á lögreglustöðinni við Hringbraut en samkvæmt upplýsingum sem fengust í heimsókninni er það lágmarksmönnun m.t.t. öryggis. Fangageymslan sé látin hafa forgang umfram almenna löggæslu en að jafnaði sinni tveir starfsmenn henni þegar einstaklingar vistist þar. Í þessu sambandi kemur umboðsmaður þeirri ábendingu á framfæri við lögreglustjórnann á Suðurnesjum að leita leiða til að tryggja fullnægjandi mönnun á lögreglustöðinni með hliðsjón af verkefnum og aðstæðum hverju sinni, eftir atvikum með atbeina ríkislöggreglustjóra og dómsmálaráðuneytisins.
- Handteknir menn sem færðir eru til vistunar í fangageymslu eru oft undir áhrifum vímugefandi efna, í andlegu uppnámi eða annars konar ástandi sem kann að kalla á heilbrigðisþjónustu. Umboðsmaður beinir m.a. þeim tilmælum til lögreglustjórans á Suðurnesjum að gera ráðstafanir þannig að fyrir hendi sé nægjanleg þekking til að meta hvort þörf sé á sérstökum ráðstöfunum m.t.t. heilsu þess sem vistast í fangageymslu, s.s. lyfjagjöf eða flutningi á heilbrigðisstofnun. Í því sambandi geti þurft að tryggja að komu heilbrigðisstarfsfólks fyrir vistunina. Þeim tilmælum er jafnframt beint til lögreglustjórans, ríkislöggreglustjóra og dómsmálaráðherra að taka vistun einstaklinga vegna innvortis mála til skoðunar með það fyrir augum að tryggja öryggi þeirra, s.s. með eftirliti heilbrigðisstarfsmanns eða nálægð við bráðaþjónustu. Þá er tilmælum einnig beint til lögreglustjórans varðandi ráðstafanir tengdar vistun þeirra sem glíma við sjálffsskaðandi hegðun eða eru í sjálfsvígshættu, upplýsingagjöf til vistaðra um rétt þeirra til að fá lækni kallaðan til og að einstaklingsbundið mat fari fram á þörf fyrir viðveru löggreglu í læknaviðtolum.
- Á stjórnvöldum getur hvílt sú skylda að hafa frumkvæði að því að veita borgurunum leiðbeiningar og þá m.a. um kæruleiðir innan stjórnkerfisins. Í skýrslunni beinir umboðsmaður þeim tilmælum til lögreglustjórans á Suðurnesjum að tryggja að upplýsingar um kvörtunar- og kæruleiðir séu kynntar kerfisbundið og starfsmönnum leiðbeint sérstaklega um hvernig gæta beri að þessum réttindum vistaðra. Þá skuli útbúa sérstakt upplýsingablað fyrir börn sem vistast í fangageymslu og þeim eftir atvikum veittar munnlegar skýringar samhliða. Jafnframt þurfi að gæta að því að upplýsingagjöf til einstaklinga sem ekki eru mæltir á íslensku sé á tungumáli sem viðkomandi skilur.

- Í lögum og reglum sem gilda um vistun í fangageymslum er að finna áskilnað um skráningu tiltekinna atriða. Þá hafa fjölbjóðlegir eftirlitsaðilar lagt áherslu á mikilvægi skráningar sem grundvallaratriðis í vernd gegn illri meðferð og forsendu þess að frelsissviptir geti látið reyna á réttindi sín. Í þessu sambandi beinir umboðsmaður þeim tilmælum til lögreglustjórans á Suðurnesjum að gæta nákvæmni við skráningar í vistunarskýrslur, s.s. um hvernig handteknum manni er sinnt, heimsóknir til hans og hvenær hann er láttinn laus.
- Umboðsmaður mun áfram fylgjast með þróun þessara mála en óskar eftir því að lögreglustjórinna á Suðurnesjum og önnur stjórnvöld sem tilmælum eða ábendingum er beint til geri grein fyrir viðbrögðum sínum í tilefni af skýrslunni fyrir 1. mars 2022.

3

Almennar upplýsingar

Lögreglustjórinna á Suðurnesjum sér um löggæslu í fjórum sveitarfélögum; Grindavík, Reykjanesbæ, Suðurnesjabæ og Vogum. Íbúar í lögregluumdæminu voru 28.195 1. janúar 2021, þar af var tæplega fjórðungur erlendir ríkisborgarar. Embættið hefur því nokkra sérstöðu, m.a. vegna íbúasamsetningar, en einnig því að í umdæminu er langstærsti alþjóðaflugvöllurinn hér á landi, tvær af umsvifamestu fiskihöfnunum og einn fjölfarnasti þjóðvegur landsins.

Á Suðurnesjum eru tvær lögreglustöðvar útbúnar klefum til að vista handtekna menn, þ.e. við Hringbraut í Reykjanesbæ og í Grindavík. Svo sem síðar er vikið að eru þess þó dæmi að menn í gæsluvarðhaldi séu einnig vistaðir í Reykjanesbæ. Lögreglustöðin við Hringbraut var tekin í notkun árið 1980. Þar eru fimm einstaklingsklefar, einn tveggja manna klefi og einn sérútbúinn klefi fyrir þá sem eru grunaðir um varðveislu fíkniefna innvortis. Í fangageymslunni í Grindavík eru þrír einstaklingsklefar sem eru einungis notaðir í undantekningartilvikum og þá almennt í mjög skamman tíma.

Vistanir í fangageymslu lögreglu í Reykjanesbæ voru 564 talsins frá 1. janúar til 14. desember 2020 en enginn var í haldi í Grindavík á sama tímabili.

4

Inngrip, þvinganir og valdbeiting

4.1

Almennt

Við OPCAT-eftirlitið er sjónum sérstaklega beint að því hvort í einhverjum tilvikum séu viðhafðar þær athafnir eða aðgerðir gagnvart frelsissviptum mönnum sem feli í sér pyndingar eða aðra grimmilega, ómannlega eða vanvirðandi meðferð eða refsingu. Í því sambandi er m.a. skoðaður lagagrundvöllur inngripa, þvingana og valdbeitingar.

Í fangageymslum löggreglunnar eru þeir sem löggregla hefur handtekið vistaðir til skamms tíma, en í undantekningartilvikum eru þar einnig vistaðir menn sem úrskurðaðir hafa verið í gæsluvarðhald. Frelsissvipting er ein mest íþyngjandi þvingunarráðstöfun sem ríkisvaldið getur gripið til gagnvart borgurunum. Hafa ber i huga að þeir sem eru löglega frelsissviptir njóta engu að síður áfram grundvallarréttinda að öðru leyti, þ. á m. friðhelgi einkalífs.⁴

Um lagalega umgjörð vistunar í fangageymslu og mannréttindaákvæði sem koma sérstaklega til skoðunar í tengslum við slika vistun víast til skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu löggreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019.⁵ Þar setti umboðsmáður m.a. fram ábendingar til dómsmálaráðherra og ríkislöggreglustjóra á þá leið að tekið verði til athugunar hvort setja eigi reglur um vistun handtekinna manna í fangageymslum, þ. á m. um aðbúnað, meðferð og réttarstöðu þeirra. Auk þess var bent á að taka þyrfti til skoðunar hvort og þá hvaða breytingar þurfi að gera á nágildandi löggjöf til að tryggja samræmi við ákvæði stjórnarskrár, mannréttindasáttmála og fjölpjóðlegar skuldbindingar.

Í svari löggreglustjórans á höfuðborgarsvæðinu 19. maí 2021 vegna eftirfylgni síðastgreindu heimsóknarinnar kemur fram að búið sé að setja á fót samráðsvettvang dómsmálaráðuneytisins, ríkislöggreglustjóra og löggreglustjórans á höfuðborgarsvæðinu sem m.a. sé ætlað að skoða nánar þær athugasemdir skýrslunnar sem lúta að lagumhverfi um stöðu og vistun manna í fangageymslu.

4.2

Líkamsleit

Samkvæmt verklagsreglum löggreglustjórans á Suðurnesjum varðandi innvortis mál á-kveður rannsóknardeild við upphaf máls hvort flytja skuli sakborning á heilbrigðisstofnun til röntgen- eða sneiðmyndatöku ef beiðni þar að lútandi berst frá tollgæslu í Leifsstöð. Leita skal samþykkis sakbornings fyrir myndatöku.⁶ Í viðtölum og gögnum sem umboðsmáður aflaði í tengslum við heimsóknina kemur fram að mikill meirihluti þeirra sem sæta slíkri leit séu erlendir ríkisborgarar en samþykksiseyðublað er einungis til á íslensku og túlkajónusta almennt ekki útveguð við öflun samþykkis.

⁴ Sjá t.d. dóm Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, *Munjas gegn Bretlandi*, 17. júlí 2012, mál nr. 2913/06, málsgr. 79: „[...] the Court reiterates that, under the Convention system, the presumption is that detained persons “continue to enjoy all the fundamental rights and freedoms guaranteed under the Convention save for the right to liberty, where lawfully imposed detention expressly falls within the scope of Article 5 of the Convention” [...]. Any restriction on those rights must be justified in each individual case [...]“

⁵ Sjá 5. og 6. kafla skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu löggreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, bls. 19-32. Birt á vefsíðó: https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskyrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 18. október 2021].

⁶ Sjá verklagsreglur löggreglustjórans á Suðurnesjum varðandi innvortis mál nr. V000-2010 frá 8. júlí 2010, endurskoðaðar 28. september 2020.

Í lögum um meðferð sakamála segir að líkamsleit, þar sem grunur leikur á að sakborningur feli innvortis muni eða efni sem hald skuli leggja á, skuli ákveðin með úrskurði dómara nema fyrir liggi ótvíraett samþykki þess sem í hlut á.⁷ Vandséð er hvernig sú framkvæmd við myndatökur sem áður er lýst samræmist téðri kröfu um ótvíraett samþykki.

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að tryggja að fyrir hendi sé ótvíraett samþykki vegna röntgenrannsóknar. Sé ekki fyrir hendi samþykkiseyðublað á tungumáli sem viðkomandi sannanlega skilur afla túlkaþjónustu.

Samkvæmt verklagsreglum lögreglustjórans á Suðurnesjum skal sitja öllum stundum yfir einstaklingi sem grunaður er um vörslu fíkniefna innvortis og fylgjast með honum matast. Þegar hann notar salerni skal lögreglumaður sem situr yfir honum tilkynna það varðstofu. Að minnsta kosti tveir aðrir lögreglumenn koma þá til aðstoðar og skoða það sem viðkomandi losar í þar til gerðum vaski sem tekur við því sem kemur úr salerninu.⁸

Á lögreglustöðinni í Reykjanessbæ er sérútbúinn klefi í þessum tilgangi. Á klefanum er bæði hefðbundin hurð og rímlahurð.⁹ Þegar maður vistast í þessum klefa er einungis rímlahurðinni lokað svo að vakthafandi lögreglumaður geti fylgst með viðkomandi. Inni í sjálffum klefanum er salerni staðsett uppi á steyptum stalli með tröppum.¹⁰ Salernið sést ekki frá dyrunum en í klefanum er myndvöktun og spegill sem beinist að því. Samkvæmt upplýsingum frá stjórnendum er staðið yfir handteknunum mönnum meðan þeir nota salernið. Í viðtölum við starfsfólk kom fram að það teldi sérstaklega íþyngjandi fyrir mann að vera vistaður í umræddum klefa.

Myndir 1 og 2 Sérútbúinn klefi vegna innvortis mála

⁷
⁸

Sbr. 1. másl. 1. mgr. 78. gr., sbr. 2. mgr. 76. gr. laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála.

Sjá verklagsreglur lögreglustjórans á Suðurnesjum varðandi innvortis mál nr. V000-2010 frá 8. júlí 2010, endurskoðaðar 28. september 2020.

Sjá mynd 1.

Sjá mynd 2.

Af fyrirliggjandi gögnum og upplýsingum úr viðtölu verður ráðið að það taki almennt inn til þrjá sólarhringa fyrir mann að losa innvortis efni en dæmi er um að það hafi tekið 20 daga. Viðkomandi dvelur þá í umræddum klefa allan þann tíma og er undir stöðugu eftirliti við allar athafnir. Ef séð er fram á vistun umfram einn sólarhring er hinn handteknin leiddur fyrir dómara sem úrskurðar um gæsluvarðhald og þá jafnframt um einangrun. Þeir sem sæta áfram vistun við þessar aðstæður eru því i gæsluvarðhaldi þótt þeir dvelji í fangageymslu löggreglu.¹¹ Þótt að baki aðgerðum sem þessum búi sjónarmið um rannsóknarhagsmuni, öryggi og heilsu er ljóst að í þeim felst inngríp í frelsi og friðhelgi umfram venjulega einangrunarvist handtekins manns eða gæslufanga.¹² Það vekur því upp spurningar hvort nægilegt sé að kveða á um slikt fyrirkomulag í verklagsreglum löggreglu eins og nú er gert.

Samkvæmt upplýsingum sem fengust í heimsókninni er flutningur einstaklinga í innvortis málum, s.s. á heilbrigðisstofnun eða í héraðsdóm, háttarð þannig að hinn handteknin er fluttur í stórum löggreglubíl með ferðasalerni aftur í. Billinn er þá stöðvaður ef hinn handteknin þarf að nota salernið. Ef hann er fjarri bílnum er farið með hann sérstaklega út í bíl ef hann þarf á salerni. Í viðtölu við starfsfólk kom fram að þetta þætti hinum handtekna almennt niðurlæggjandi, einkum þegar hann væri fluttur í dómping. Í þessu sambandi þarf að hafa í huga tengsl þessarar framkvæmdar við grundvallarreglu stjórnsýsluréttar um meðalhóf, p.e. að kannáð verði hvort vægari úrræði en flutningur við þessar aðstæður séu til þess fallin að ná því markmiði sem að er stefnt.

Þeim tilmælum er beint til dómsmálaráðherra og ríkislögreglustjóra að taka til skoðunar hvort rétt sé að kveðið verði í reglum á um fyrirkomulag eftirlits með sakborningi vegna gruns um vörlu fíkniefna innvortis.

Þeiri ábendingu er jafnframt komið á framfærni við dómsmálaráðherra að taka til skoðunar hvort tilefni sé til að haga málum þannig að ekki þurfi að flytja einstaklinga sem vistaðir eru í sérútbúnunum klefa vegna gruns um innvortis efni í dómping til úrskurðar um gæsluvarðhald, s.s. með því að notast við fjarfundarbúnað.

4.3

Önnur inngríp

Í heimsókn umboðsmanns kom fram að samkvæmt venjubundnu verklagi er leitað á þeim sem vistaðir eru í fangageymslum og allir munir almennt fjarlægðir úr fórum þeirra. Samkvæmt verklagsreglum lögreglustjórans á Suðurnesjum um fangageymslur skal, ef svo ber undir, tryggja að fullnæggjandi öryggis- og líkamsleit fari fram áður en aðili er færður í fangaklefa en leit löggreglu miðist almennt við útvortis leit. Leit skuli þá miðast við að handtekkinn einstaklingur geti ekki boríð með sér vopn, eldfæri eða fíkniefni í fangaklefa.¹³ Af samtölu við starfsfólk og vistunarskýrslum verður ekki annað ráðið en að það sé hefðbundið verklag í fangageymslunni að fjarlægja alla muni af hinum handtekna og það ráðist því ekki af mati á nauðsyn í hverju tilviki fyrir sig. Hér þarf að hafa í huga að af grundvallarreglunni um friðhelgi einkalifs og meginreglu

¹¹

Samkvæmt 4. mgr. 17. gr. laga nr. 15/2016, um fullnustu refsinga, er heimilt ef aðstæður leyfa að vista gæsluvarðhaldsfanga í skamman tíma í fangageymslum löggreglu, þó ekki lengur en fjóra sólarhringa nema sérstakar ástæður séu fyrir hendi.

¹²

Sbr. 71. gr. stjórnarskrár lyðveldisins Íslands nr. 33/1944 og 8. gr. laga um mannréttindasáttmála Evrópu nr. 62/1994.

¹³

Sjá 5. kafla reglna lögreglustjórans á Suðurnesjum um fangageymslur frá 29. apríl 2008, endurskoðaðar 30. mars 2015.

stjórnsýsluréttar um meðalhóf leiðir að ávallt þarf að leggja mat á nauðsyn skerðinga eða inngrípa á borð við að fjarlægja muni og líkamsleit.¹⁴

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að endurskoða verklag þannig að þess verði gætt að fram fari einstaklingsbundið mat á nauðsyn ákvárdana sem fela í sér inngríp í friðhelgi einkalífs, þar á meðal þegar munir eru fjarlægðir og við líkamsleit.

Að baki myndvöktun á lögreglustöðvum búa m.a. sjónarmið um öryggi, þ. á m. að fyrirbyggja sjálfsvíg, sjálfsskaða og ofbeldisatvik. Þá geta upptökur haft fælingarmátt, dregið úr ómannlegri eða vanvirðandi meðferð í garð þeirra sem sæta haldi og varið lögreglumenn fyrir óréttmætum ásökunum.¹⁵ Þó þarf að hafa í huga að stöðug myndvöktun í fangaklefa felur í sér takmörkun á friðhelgi einkalífs þess sem sliku eftirliti sætur.¹⁶ Hér vegast þessir hagsmunir á og því nauðsynlegt að finna jafnvægi á milli þeirra, m.a. með hliðsjón af meðalhófsreglunni og nauðsyn aðgerða í ljósi þeirra markmiða sem að er stefnt.

Á lögreglustöðinni við Hringbraut eru allir vistunarklefar búnir öryggismyndavélu sem ávallt er kveikt á. Af því fyrirkomulagi og viðtölum við starfsfólk verður ráðið að ekki fari fram mat á nauðsyn þess að láta vistaða einstaklinga sæta stöðugri myndvöktun. Af grundvallarreglunni um friðhelgi einkalífs og tengslum hennar við meðalhófsregluna leiðir að kanna þarf hvort vægari úrræði en myndvöktun og vinnsla persónuupplýsinga séu tæk til að ná því markmiði sem að er stefnt hverju sinni. Þar má m.a. nefna að lögreglustöðin er þannig uppbyggð að varðstofan er í næsta rými við klefana. Í heimsókn umboðsmanns benti starfsfólk á að það heyrir almennt vel í þeim sem vistast í fangaklefunum og því almennt hægt að bregðast skjótt við, s.s. ef bankað er á hurðir.

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að endurskoða verklag til að metið verði í hverju tilviki fyrir sig hvort ástæða sé til að láta handtekinn mann eða gæslufanga sæta stöðugri myndvöktun.

¹⁴

Um líkamsleit, haldragningu muna og myndvöktun í klefum vísað að öðru leyti til kafla 7.3.1, 7.3.3 og 7.3.4 í skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu lögreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15-17. apríl 2019, bls. 37-40 og 41-44, þ. á m. um lagagrundvöll og fjölbjóðleg viðmið. Birt á vefsíðu: https://www.umboodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknar_skyrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 18. október 2021].

¹⁵

Video recording in police custody. Addressing risk factors to prevent torture and ill-treatment. Association for the Prevention of Torture (APT) og Penal Reform International, 2015, bls. 1. Birt á vefsíðu: <https://www.apt.ch/en/resources/publications/detention-monitoring-tool-addressing-risk-factors-prevent-torture-and-ill> [sótt á vef 18. október 2021]. Með myndvöktun er átt við rafræna vöktun með myndavélu. Raf-ræna vöktun er skilgreind í 9. tölul. 3. gr. laga nr. 90/2018, um persónuvernd og vinnslu persónuupplýsinga.

¹⁶

Sbr. dóm Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, Gorlov o.fl. gegn Rússlandi, 2. júlí 2019, mál nr. 27057/06, 56443/09 og 25147/14, málsg. 82.

5

Aðbúnaður í fangageymslu á lögreglustöðinni við Hringbraut

5.1

Húsnaði og umhverfi

Húsnaði lögreglustöðvarinnar við Hringbraut setur starfsemi lögreglunnar töluverð takmörk að ýmsu leyti, s.s. með tilliti til öryggis starfsfólks og þeirra sem vistast í fangageymslu, friðhelgi einkalífs vistaðra og starfsaðstöðu starfsfólks. Ljóst er að húsnaði tekur ekki með fullnægjandi hætti mið af núverandi starfsemi og umfangi hennar, jafnvel þótt lögfræðideild og starfsmenn yfirstjórnar lögreglunnar séu til húsa annars staðar.

Fyrst má nefna að staðsetning lögreglustöðvarinnar getur að öllu óbreyttu ekki talist hentug með hliðsjón af eðli starfseminnar. Stöðin er staðsett miðsvæðis í Keflavík, á opnu svæði bilastæða og er ekki umgirt þannig að óheft aðgengi er að stöðinni auk þess sem fjölbýlishús eru í kring hvaðan hægt er fylgjast með þegar komið er með handtekna menn. Þetta á m.a. við um sérstakt móttökurými sem gengið er inn í við bakhlið hússins. Hvernig sem þetta fyrirkomulag horfir við öryggis- og rannsóknarhagsmunum hlýtur það að teljast óheppilegt með tilliti til persónuverndar hins handtekna manns.

Þær upplýsingar fengust í heimsókninni að unnið væri að því að girða innganginn af en þangað til væri reynt að keyra með viðkomandi inn í bílskýlið og fáera hann þáðan í móttökurýmið. Þá þurfi aftur á móti að leiða viðkomandi í gegnum stöðina sem sé ekki ákjósanlegt með öryggi bæði starfsmanna og hins handtekna í huga. Yfirheyrsruherbergin eru síðan staðsett á efri hæð hússins. Þegar handtekinn maður er færður til yfirheyrslu er eina leiðin úr fangageymslunni upp á efri hæðina í gegnum aðalmóttökuna.

Fangageymslan er ekki aðskilin frá annarri starfsemi lögreglustöðvarinnar og aðstöðu starfsmanna. Samsíða ganginum sem hýsir fangaklefana er vinnurými starfsmanna og aðstaða þeirra til að matast. Þannig skilur einungis veggur þessi rými að og er mjög hljóðbært á milli. Þá er gangurinn þar sem klefarnir eru staðsettir fremur þróngur¹⁷ sem getur gert lögreglumönnum erfitt fyrir þegar handtekinn maður er færður í klefa en það getur stofnað öryggi bæði þeirra sjálfra og hins handtekna í hættu.

Í vinnurými starfsmanna¹⁸ hefur fjórum skrifborðum og tölvum verið komið fyrir og er sú aðstaða ætluð öllum almennum lögreglumönnum við skýrsluskrif og annað sem fylgir starfinu. Það gefur auga leið að starfsmenn hafa þannig ekki óheftan aðgang að nauðsynlegri aðstöðu sem getur komið niður á störfum þeirra að öðru leyti, þ.e. ef ekki er hægt að sinna skýrsluskrifum þegar tími gefst, auk þess sem þróngt er í herberginu og lítið næði.

¹⁷
18

Sjá mynd 3.
Sjá mynd 4.

Mynd 3

Gangur

Mynd 4

Vinnurými starfsmanna

Loks má nefna að bílskúr lögreglustöðvarinnar rúmar einungis fjóra bíla og þar sem til stendur að fjölgá bílum til að anna þörf stöðvarinnar liggur fyrir að geyma þurfi þá úti.

Í heimsókninni fengu starfsmenn umboðsmanns upplýsingar um að starfsmaður frá Ríkiseignum hefði nýlega komið og gert mat á húsnæðinu. Samkvæmt upplýsingum sem umboðsmáður aflaði hjá dómsmálaráðuneytinu 2. mars 2021 liggja

hvorki fyrir áætlanir um endurbætur á húsnæði lögreglunnar á Suðurnesjum né flutning starfseminnar í annað húsnæði.

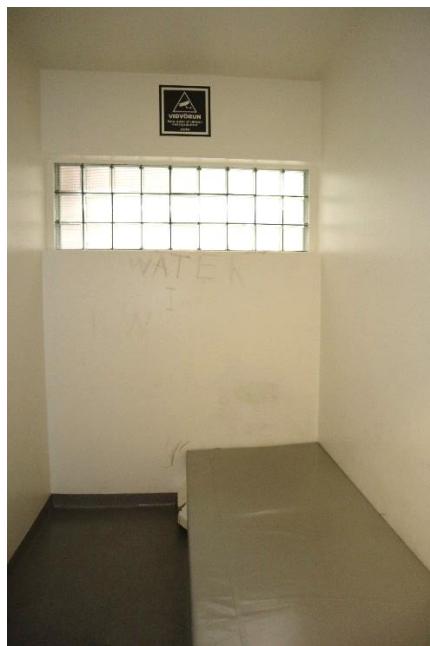
Þeim tilmœlum er beint til dómsmálaráðherra að meta hvort það húsnæði sem nú hýsir lögreglustöðina og fangageymsluna við Hringbraut fullnægi þeim kröfum sem gerðar eru til starfseminnar og umfangs hennar með hliðsjón af þeim athugasemdum sem koma fram í þessum kafla og eftir atvikum meta til hvaða aðgerða þarf að grípa til að bæta þar úr.

5.2 Klefar

Sem fyrr segir er sérstakur gangur á lögreglustöðinni með vistunarklefum.¹⁹ Þar eru fimm einstaklingsklefar, einn tveggja manna klefi og einn sérútbúinn klefi þar sem þeir vistast sem grunaðir eru um að hafa fíkniefni innvortis, sbr. umfjöllun í kafla 4.2. Í klefunum eru steyptir bekkir með þunnum dýnum, gluggar sem allir vísa út utan tveggja sem vísa út í bílskúr og lofræesting. Lýsingu í klefum er stýrt utan frá. Fram kom í viðtölum við starfsfólk að þeim sem vistast í fangaklefa sé boðið að hafa ljósin slökkt á nótunni, en það sé unnt þar sem næturlysing sé á myndavélu. Hornin á svefnbekkjunum eru nokkuð oddhvöss, sem getur vakið upp spurningar um öryggi, ekki hvað síst m.t.t. einstaklinga með sjálffsskaðandi hegðun. Þá er engin klukka sjáanleg úr klefum sem gerir vistuðum erfitt fyrir að fylgjast með hvað tímanum líður þar sem allir munir, þ. á m. farsímar og armbandsúr, eru almennt fjarlægðir fyrir vistunina. Eins og áður hefur komið fram eru myndavélar í öllum klefum og eru áberandi merkingar um myndvöktun á veggjum.²⁰ Á hurðum eru opnanlegar lúgur en bjöllur eru staðsettar fremur hátt uppi við dyr klefa.

Mynd 5

Einstaklingsklefi

¹⁹ Sjá mynd 3.
²⁰ Sjá mynd 5.

Í þessu sambandi þarf að hafa að bjöllur í klefum gegna bæði öryggis- og þjónustuhlutverki, s.s. þegar handtekinn maður vill komast á salerni, fá að borða eða þarfnast aðstoðar að öðru leyti. Því er mikilvægt að þær séu vel staðsettar og kynntar handteknum einstaklingum sem vistast í fangageymslu. Staðsetning þeirra í klefunum vekur því upp spurningar varðandi öryggi og þjónustu við handtekna menn, t.a.m. þá sem eru í vímuástandi eða með líkamlega fötlun.

Í heimsókn umboðsmanns kom fram að verið væri að vinna í því að tengja hljóðmerki við öryggisbjöllur í klefum. Er það til þess fallið að tryggja betur öryggi þeirra sem vistast í fangageymslu. Hins vegar er rétt að fram komi að nálægð fangageymslu við varðstofu gerir það að verkum að maður sem þar vistast ætti að öllu jöfnu að eiga auðvelt með að láta vita af sér.

Á fangaklefaganginum eru stórir oddhvassir snagar fyrir framan klefa til að hengja upp yfirhafnir þeirra sem þar vistast. Með vísan til öryggis, bæði þeirra sem færðir eru í klefa og starfsmanna, er rétt að þeir verði fjarlægðir svo ekki hljótist af þeim skaði, ekki síður í ljósi þess að þróngt er á ganginum, sbr. umfjöllun i kafla 5.1.

*Í tengslum við vistun fanga í klefum er eftirfarandi **tilmælum** komið á framfæri við lögreglustjórn á Suðurnesjum:*

Gera þarf handteknum mönnum kleift að sjá hvað tímanum líður meðan þeir dvelja í fangaklefum, m.a. svo þeim sé unnt að gæta að réttindum sínum í tengslum við lengd vistunar.

Taka þarf til skoðunar hvort unnt sé að lagfæra oddhvöss horn á steypum bekkjum í klefum svo tryggt sé að þeir sem þar vistast geti ekki skaðað sig á þeim.

Að leitað verði leiða til að gera handteknum einstaklingum kleift að stýra lýsingu inni í klefum í fangageymslunni, óháð því hvort jafnframt verði hægt að stýra þeim að utan eins og nú er.

Taka þarf staðsetningu bjallna í klefum til skoðunar m.t.t. þess hvort hægt sé að gera þær aðgengilegri vegna sérþarfa fólks með hreyfihamlanir og mismunandi ástands vistaðra, s.s. vegna ölvunar eða annars vímuástands. Þá þarf verklag við vistun í fangaklefa að taka mið af því að þeir sem þar vistast viti um bjölluna.

Fylgja þarf eftir vinnu við að tengja hljóðmerki við bjöllur í klefum til viðbótar við þau ljósmerki sem nú kvíkna þegar þeim er hringt.

Fjarlægja þarf oddhvassa snaga af vegg gangsins þar sem klefar eru staðsettir.

Á fangaklefaganginum er salerni fyrir þá sem þar vistast. Þar er einn lokaður bás með salerni²¹ og annar með sturtuaðstöðu.²² Á salerninu er einnig salernisskál, vaskur og brjótanlegur spegill.²³ Yfirbragð aðstöðunnar er fráhindhindandi og þar var nokkur fúkkalýkt. Sturtan er með löngum barka og salerni og vaskur brjótanleg. Aðbúnaður er því með þeim hætti að þeir sem þar vistast geta bæði skaðað sig eða aðra.

²¹ Sjá mynd 6.

²²

²³

Sjá mynd 7.

Sjá mynd 8.

Í viðtöllum við starfsfólk kom fram að almennt væri ekki haft sérstakt eftirlit með vistuðum einstaklingum í sturtu nema ástæða væri til, s.s. ef starfsmaður heyrir hljóð sem honum þykja óeðlileg. Í heimsókninni kom fram að til stæði að gera að-stöðuna upp. Eins og áður sagði fengust þær upplýsingar frá dómsmálaráðuneytinu við vinnslu skýrslunnar að ekki lægju fyrir áætlanir um endurbætur á húsnæði lög-reglunnar á Suðurnesjum.

Myndir 6, 7 og 8 Salernisaðstaða og sturta

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að fylgja eftir áformum um breytingar á salernis- og sturtuaðstöðu þeirra sem vistast í fangageymslu til að tryggja öruggi þeirra.

Af þeim gögnum sem umboðsmaður aflaði fyrir heimsóknina og af viðtöllum við starfs-fólk lögreglunnar fæst ekki annað séð en að börn séu almennt ekki vistuð í fanga-geymslunni heldur sé ávallt reynt að leita annarra úrræða, einkum neyðarvistunar

Stuðla. Hins vegar kunni að þurfa að vista börn í fangageymslu í stuttan tíma á meðan viðeigandi úrræði er undirbúið. Þá sé klefanum ekki lokað heldur sitji löggreglumaður á stól fyrir utan opnar dyr. Telja verður þá framkvæmd í samræmi við meðalhófssjónarmið og sjónarmið um sérstakt tillit til barna í þessum aðstæðum.

5.3

Útisvæði

Á lögreglustöðinni er útisvæði sem er afgirt með háu viðargrindverki og stálgirðingu í lofti.²⁴ Í viðtölum við starfsfólk kom fram að allir eigi þess kost að fara út, leyfi mönnun og aðstæður það. Hér er rétt að benda á að vistun í fangageymslu löggreglu varir almennt í skamman tíma, að jafnaði í 24 klukkustundir hið mesta, þótt frá því séu undantekningar t.d. vegna innvortis mála, eins og áður er rakið. Þegar vistun stendur í skamman tíma eru almennt ekki gerðar jafnríkar kröfur til útiveru eins og ef vistun er lengri og því er þetta fyrirkomulag lögreglunnar til fyrirmynadar.²⁵

Myndavél er á útisvæðinu en hún nær hins vegar ekki yfir allt svæðið. Það kom þó fram í heimsókninni að starfsmaður væri ávallt viðstaddir þegar handtekinn einstaklingur færí á útisvæðið.

Mynd 9

Útisvæði

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að haga myndvöktun á útisvæði þannig að ekki séu blindpunktar í eftirlitskerfinu með hliðsjón af öryggi þeirra sem vistast í fangageymslunni í huga.

5.4

Aðbúnaður vegna lengri vistunar

Líkt og fjallað var um í kafla 4.2 er sérstakur klefi í fangageymslunni við Hringbraut sem ætlaður er til vistunar manna sem grunaðir eru um vörslu fíkniefna innvortis. Þær vistanir geta dregist á langinn og eru jafnvel dæmi um að þær hafi varað í allt að þrjár vikur, þótt viðkomandi sé þá vistaður þar á grundvelli dómsúrskurðar. Af þeim gögnum sem umboðsmaður fékk fyrir heimsóknina er einnig ljóst að þeir sem eru vistaðir í fangageymslu vegna svokallaðs eftirlits á landamærum kunna að vera vistaðir þar lengur en í sólarhring, jafnvel nokkra daga. Í ljósi þeirra viðmiða sem lögð eru til grundvallar um aðbúnað frelsissviptra, þ. á m. kröfu um daglega virkni, er ljóst að

Sjá mynd 9.

Í viðmiðum Evrópunefndar um varnir gegn pyndingum (CPT) um löggregluvarðhald segir að handteknir einstaklingar sem sæta vistun í 24 klukkustundir eða meira aettu, eftir því sem frekast er unnt, að hafa aðgang að útiveru á degi hverjum. Sjá *Developments concerning CPT standards in respect of police custody. Extract from the 12th General Report of the CPT*, birt árið 2002. CPT/Inf(2002)15-part, málsg. 47. Birt á vefsloð: <https://rm.coe.int/16806cd1ed> [sótt á vef 19. október 2021].

fangageymslan hentar almennt ekki fyrir vistun nema í mjög skamman tíma, s.s. í sólarhring eða skemur.

Peiri ábendingu er komið á framfæri við dómsmálaráðherra og ríkislögreglustjóra að aðbúnaður í fangageymslu lögreglunnar á Suðurnesjum er almennt ekki fullnægjandi til vistunar í lengri tíma en einn sólarhring.

6 Aðbúnaður í fangageymslu í Grindavík

Í fangageymslunni í Grindavík eru þrír einstaklingsklefar sem eru einungis notaðir í undantekningartilvikum og þá í mjög skamman tíma. Samkvæmt starfsfólki líða jafnvel nokkur ár á milli þess að fangageymslan í Grindavík sé notuð. Einungis kæmi til þess ef fangageymslan við Hringbraut væri fullsetin eða ef ekki væri unnt að vista handtekna einstaklinga á sama stað, s.s. vegna rannsóknarhagsmuna.

Fangageymslan uppfyllir almennt ekki þær kröfur sem gerðar eru til aðbúnaðar og öryggis við slikar aðstæður. Þar má helst nefna að tveir klefanna eru undir stærðarmörkum²⁶ og er því mælst til þess að stærsti klefinn sé notaður, komi til þess. Eftirlit með vistuðum í klefunum er erfitt þar sem ekki er myndvöktun og einungis lítill gægjugt á hurðunum sjálfum og lúgur við hliðina á þeim. Til að mynda sést ekki allur stóri klefinn gegnum gægjugat eða lúgu. Á salernisaðstöðu fyrir handtekna einstaklinga er innbyggð sturta, salerni, vaskur og spegill. Búnaðurinn er brjótanlegur og fullnægir því ekki kröfum um öryggi.

Peirri ábendingu er komið á framfæri við lögreglustjórnann á Suðurnesjum að fangageymslan í Grindavík skuli almennt ekki notuð að öllu óbreyttu. Ef talin er þörf á að nýta hana áfram í undantekningartilvikum er mælst til þess að slík ákvörðun sé tekin að undangengnu mati á að aðbúnaður og öryggi sé fullnægjandi með hliðsjón af stöðu og ástandi þess sem þar vistast.

²⁶

Klefarnir eru 3,6 fermetrar að stærð. Mælst er til þess að einstaklingsklefar í fangageymslu séu ekki minni en sjö fermetrar, tveir metrar séu á milli veggja og tveir og hálfur metri til lofts. Sjá *Police custody. Extract from the 2nd General Report of the CPT*, birt árið 1992. CPT/Inf(92)3-part1, málsg. 43. Birt á vefsloð: <https://rm.coe.int/16806cea2f> [sótt á vef 19. október 2021].

7

Mönnun og starfsandi

Samkvæmt upplýsingum sem fengust í heimsókninni eru yfirleitt sjö starfsmenn á vakt en það er lágmarksmönnun með tilliti til öryggis. Fram kom að þegar menn, einn eða fleiri, dvelja í fangageymslu sinni ávallt tveir þeirra löggreglumanna sem eru á vakt fangageymslunni en hinir fimm sjáí þá um almenna löggæslu í umdæminu. Þannig sé umönnun manna í fangageymslu látin hafa forgang umfram almenna löggæslu.

Þótt sú ákvörðun hafi verið tekin af hálfu lögreglustjórans á Suðurnesjum að leggja áherslu á að mönnun fangageymslunnar sé í forgangi þá er það fyrirkomulag ekki sjálfgefíð, einkum með það í huga að um er að ræða umdæmi sem mæðir jafnan mikið á, sbr. það sem fram kom í 3. kafla.

Í viðtöllum við starfsmenn fangageymslu kom fram að samvinna starfsmanna og starfsandi sé almennt góður og fékk það stoð í upplifun starfsmanna umboðsmanns. Þá varð ráðið að þótt aðstæður séu krefjandi upplifi starfsmenn sig örugga í vinnunni. Auk þess varð ekki annað séð en að borin væri virðing fyrir þeim sem vistaðir eru í fangageymslu og þeim sinnt af alúð, eftir því sem unnt er við slíkar aðstæður.

Hins vegar kom fram í viðtöllum við starfsmenn og stjórnendur að aðbúnaður á lögreglustöðinni sé ekki góður hvað aðstöðu starfsmanna varðar. Ekki er útilokað að bág starfsaðstaða geti haft áhrif á möguleika starfsmanna til að sinna verkefnum sínum með fullnægjandi hætti. Þetta álitaefni er hluti af aðstöðuleysi löggreglunnar á Suðurnesjum almennt sem þegar hefur verið fjallað um í kafla 5.1.

Þeirri ábendingu er komið á framfæri við lögreglustjóran á Suðurnesjum, eftir atvikum með atbeina ríkislögreglustjóra og dómsmálaráðuneytisins, að leita leiða til að tryggja fullnægjandi mönnun á lögreglustöðinni með hliðsjón af verkefnum og aðstæðum hverju sinni.

8 Heilbrigðisþjónusta

8.1

Almennt

Handteknir menn sem færðir eru til vistunar í fangageymslu eru oft undir áhrifum vímugefandi efna, í andlegu uppnámi eða annars konar ástandi sem kann að kalla á heilbrigðisþjónustu. Meðan á dvöl þeirra í fangageymslu stendur eru þeir þó á ábyrgð og undir eftirliti yfirvalda og vegna frelsissviptingarinnar ófærir um að leita sjálfir eftir henni.

8.2

Aðgengi að heilbrigðisþjónustu í fangageymslum

Við upphaf vistunar og dvöl í fangageymslu löggreglunnar getur reynt á hvort viðkomandi þarf á heilbrigðisþjónustu að halda. Þannig kann sá sem er handtekinn og færður í fangageymslu að vera í því ástandi að álitamál er hvort fært sé að vista viðkomandi í fangaklefa nema gengið sé úr skugga um heilsufar hans og hvort heilbrigðisstarfsmenn meta það svo að viðkomandi þurfi að leggjast á sjúkrahús eða fá viðeigandi lyfjagjöf eða aðra læknisþjónustu. Með sama hætti getur löggregla áður þurft að ganga úr skugga um hvort viðkomandi þurfi reglubundið að taka tiltekin lyf og þá á þeim tíma sem líklegt er að vistun í fangageymslu vari. Meðan á vistun í fangageymslu löggreglu stendur geta lika komið upp þau frávik í heilsufari einstaklings sem þar er vistaður að þörf sé á inngrípi með lyfjagjöf eða læknisþjónustu. Í þessum tilvikum reynir á hvort og þá hvaða skyldur hvíla á löggreglunni til þess að gera ráðstafanir til að viðkomandi fái viðeigandi heilbrigðisþjónustu og hvaða áhrif slik heilsufarsvandkvæði hafi á möguleika löggreglunnar til að vista viðkomandi í fangageymslu.²⁷

Samkvæmt upplýsingum frá löggreglustjóranum á Suðurnesjum er aðgengi handtekinna einstaklinga að heilbrigðisþjónustu almennt gott. Skapist þannig að staður að læknisaðstoðar sé þörf eða viðkomandi óski eftir að hitta læknir sé haft samband við heilbrigðisstofnun Suðurnesja og eftir atvikum komi læknir á staðinn eða hinn handtekni sé fluttur þangað til skoðunar. Sé þörf á skjótri aðstoð sé kallað eftir sjúkrabil. Samkvæmt upplýsingum úr viðtölum kann að vera einhver bið eftir komu læknis í fangageymslur en einnig er hægt að hafa samband við sjúkraflutningamenn sem komi án tafar.

Í verlagsreglum löggreglustjórans á Suðurnesjum segir að sá sem hefur umsjón með fangageymslu skuli meta, að höfðu samráði við aðalvarðstjóra, hvort og hvenær þörf er á að kalla til læknir.²⁸ Mat á nauðsyn heilbrigðisþjónustu er því háð reynslu og þekkingu vakthafandi löggreglumannar og varðstjóra en hjá löggreglustjóranum á Suðurnesjum er ekki heilbrigðisstarfsmaður á vakt eða bakvakt.

²⁷

Um kröfur laga og reglna er varða heilbrigðisþjónustu fyrir einstaklinga sem vistast í fangageymslum löggreglu vílast til kafla 10.1 í skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu löggreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, að undanskildum verlagsreglum sem kunna að vera breytilegar milli löggreglumembætta. Sjá skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu löggreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, bls. 64-65. Birt á vefsíðó:
https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskyrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 19. október 2021].

²⁸

Sbr. 8. tölul. 3. kafla reglna löggreglustjórans á Suðurnesjum um fangageymslur frá 29. apríl 2008, endurskoðaðar 30. mars 2015.

Af gögnum sem umboðsmanni bárust frá lögreglunni verður ekki séð að fyrir liggi skráð verklag um með hvaða hætti eigi að meta hvenær teljist ástæða til að kalla til heilbrigðisstarfsmann vegna vistunar handtekins manns í fangageymslu. Í þessu sambandi er rétt að nefna að samkvæmt tilmælum sérlegs talsmanns Sameinuðu þjóðanna um pyndingar (e. *Special Rapporteur on torture*) skulu handteknir menn undirgangast heilbrigðisskoðun strax við handtöku og þá skal endurtaka slika skoðun reglugæð og ávallt við tilfærslu milli varðhaldssúrræða.²⁹ Evrópunefnd um varnir gegn pyndingum (CPT-nefndin) hefur jafnframt lagt áherslu á mikilvægi heilsufarsskimunar við upphaf vistunar, ekki síst til að koma í veg fyrir sjálfsvíg og hindra útbreiðslu smitsjúkdóma.³⁰

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að gera ráðstafanir til að frelsissvipting girði ekki fyrir að hinir vistuðu geti fengið bráðnauðsynlega heilbrigðisþjónustu.

Liður í því er að löggreglan geri ráðstafanir til að fyrir hendi sé nægjanleg þekking til að meta hvort heilsa þess sem øctunin er að vista í fangaklefa, eða hefur verið vistaður, hafi áhrif á vistun hans þar eða þörf sé á sérstökum ráðstöfunum, eins og lyfjagjöf eða flutningi á heilbrigðisstofnun. Þannig getur þurft að huga að hvernig hægt er að tryggja að komu heilbrigðisstarfsfólk að mati á ástandi handtekinna manna áður en þeir vistast í fangageymslu, ekki síst til að koma í veg fyrir sjálfsvígshættu og útbreiðslu smitsjúkdóma og til að tryggja viðunandi aðbúnað, t.d. vegna veikinda og/eða lyfjagjafa.

8.3

Vistun vegna innvortis mála

Handteknir menn og gæslufangar sem eru vistaðir á lögreglustöðinni við Hringbraut vegna innvortis mála vistast þar að jafnaði í nokkra sólarhringa, eða í undantekningartilvikum allt að þremur vikum, með fíkniefni innvortis. Þessir menn eru ekki undir eftirliti heilbrigðisstarfsmanns meðan á vistuninni stendur. Heilbrigðisstofnun Suðurnesja er næsta heilbrigðisstofnunin við lögreglustöðina en samkvæmt upplýsingum sem aflað var í heimsókninni er ekki nothæf skurðstofa þar sem stendur. Ef viðkomandi þyrfti að gangast undir aðgerð ef eitthvað kæmi upp á þyrfti því að keyra með hann tæplega 50 km leið á skurðstofu í Reykjavík. Af viðtölum mátti ráða að starfsfólk þætti þetta fyrirkomulag ótryggt m.t.t. heilsu viðkomandi og óþægilegt að vera sett í þá stöðu, sem óheilbrigðismenntað starfsfólk, að bera ábyrgð á mönnum í sliku ástandi.

Skyldur aðildarríkja mannréttindasáttmála Evrópu til að útvega heilbrigðisþjónustu eru ríkari þegar um er að ræða menn í haldi yfirvalda sem geta ekki sótt sér hana á eigin spýtur. Samkvæmt dómaframkvæmd Mannréttindadómstóls Evrópu fela skuldbindingar aðildarríkja á grundvelli 3. gr. mannréttindasáttmálans m.a. í sér skyldu til að tryggja mönnum sem eru frelsissviptir fyrir tilstilli yfirvalda nauðsynlega heilbrigðisþjónustu.³¹ Réttur til lífs er varinn í 2. gr. mannréttindasáttmálans en samkvæmt dómaframkvæmd Mannréttindadómstólsins felur ákvæðið m.a. í sér jákvæða skyldu aðildarríkja til að gera viðeigandi ráðstafanir til að vernda líf þeirra sem eru innan lögsögu þeirra.³² Önnur grein mannréttindasáttmálans felur eðli máls

²⁹ Sjá *Civil and Political Rights, Including the Questions of Torture and Detention*, 17. desember 2002, E/CN.4/2003/68, bls. 11, g-liður 26. málsg. Birt á vefsloð: <https://undocs.org/E/CN.4/2003/68> [sótt á vef 19. október 2021].

³⁰ Sjá *26th General Report of the CPT*, birt í apríl 2017, CPT/Inf(2017)5, bls. 38, málsg. 72. Birt á vefsloð: <https://rm.coe.int/168070af7a> [sótt á vef 19. október 2021].

³¹ Sbr. t.d. dóma Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, *Pitalev gegn Rússlandi*, 30. júlí 2009, mál nr. 34393/03, málsg. 54 og MDE, *Kudla gegn Póllandí*, 26. október 2000, mál nr. 30210/96, málsg. 94.

³² Sbr. t.d. dóma Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, *Centre for Legal Resources f.h. Valentin Câmpeanu gegn Rúmeníu*, 17. júlí 2014, mál nr. 47848/08, málsg. 130.

samkvæmt ekki í sér ótakmarkaða skyldu aðildarrikja til verndar lífi³³ en ef maður er undir eftirliti eða í umsjá yfirvalda kann skyldan að vera önnur og meiri en ella.³⁴

Í þessu sambandi má til hliðsjónar benda á að þegar beita á sambærilegu úrræði samkvæmt norsku refsifullnustulögunum skal liggja fyrir yfirlýsing læknis áður en úrræðinu er beitt og þá skal heilbrigðisstarfsmaður hafa reglulegt eftirlit með viðkomandi.³⁵

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum, ríkislögreglustjóra og dómsmálaráðherra að taka fyrirkomulag vistunar einstaklinga vegna innvertis mála til skoðunar með það í huga að tryggja öruggi þeirra, s.s. þannig að slík vistun fari fram undir eftirliti heilbrigðisstarfsmanns og/eða fari fram í nálæg við bráðaþjónustu.

8.4

Vistun einstaklinga með sjálfsskaðandi hegðun

Samkvæmt upplýsingum sem aflað var í heimsókninni eru dæmi um að menn sem vistast í fangageymslu löggreglu við Hringbraut geri tilraunir til sjálfsskaða.³⁶ Í svörum löggreglu kom einnig fram að hætta á sjálfsskaða sé meðal atriða sem höfð séu í huga þegar þarfir vistaðra eru metnar. Í slíkum tilvikum sé eftirlit aukið og gripið til ráðstafana til að tryggja öruggi. Þetta sé framkvæmt samkvæmt gildandi verklagi.

Í reglum lögreglustjórans á Suðurnesjum um fangageymslu er ekki vikið sérstaklega að ráðstöfunum vegna einstaklinga sem eru í hættu á sjálfsskaða. Af þeim verður þó ráðið að öruggisráðstafanir snúi einkum að því að fjarlægja muni sem hinn vistaði kann að geta skaðað sig með. Samkvæmt upplýsingum sem aflað var í heimsókninni eru dæmi um að öll föt séu fjarlægð þegar vistaðir menn eru taldir í hættu á sjálfsskaða, til að koma í veg fyrir að þau séu notuð í annarlegum tilgangi, s.s. til að þrengja að hálsi. Í þeim tilvikum kunna vistaðir að dveljast klæðalausir í fangaklefa. Þótt gripið sé til slíkra ráðstafana í öruggisskyni er hætta á því að hinn vistaði upplifi sig auðmýktan eða niðurlægðan í þessum aðstæðum, m.a. gagnvart starfsmönnum sem sinna reglubundnu eftirliti í gegnum lúgu á klefum. Með tilliti til þess hvar skjáir eru staðsettir, sem eru tengdir við eftirlitsmyndavélar, í opnu rými á varðstofu má jafnframt ætla að starfsmenn og aðrir sem eiga leið um varðstofuna geti séð menn í þessu ástandi á skjánum.

Samkvæmt dómaframkvæmd Mannréttindadómstóls Evrópu kann vistun klæðalauss manns í fangaklefa að vekja upp álitaefni í tengslum við 3. gr. mannréttindasáttmálan sem vanvirðandi meðferð.³⁷ Í þessu sambandi er rétt að benda á að til er fatnaður sem er sérstaklega hannaður fyrir þessar aðstæður þar sem erfitt er að nota

³³ Sbr. t.d. ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, *Çakmak gegn Tyrklandi*, 21. nóvember 2017, mál nr. 34872/09, málsgr. 35.

³⁴ Sjá til hliðsjónar t.d. dóm Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, *Keenan gegn Bretlandi*, 3. apríl 2001, mál nr. 27229/95, málsgr. 99.

³⁵ Sbr. 2. mgr. 29. gr. norsku refsifullnustulaganna (n. Lov om gjennomføring av straff) en þau gilda einnig um gæsluvardhöld skv. 1. gr. þeirra. Birt á vefsíðó:
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21?q=straffegjennom%C3%B8ring> [sótt á vef 19. október 2021].

³⁶ Í svörum lögreglustjórans á Suðurnesjum við fyrirspurnum umboðsmanns kemur fram að upplýsingar um slík atvik hafi ekki verið skráðar nægilega vel. Af þeim sökum hafi ekki verið unnt að einangra og kalla fram í skráningakerfi atvik þar sem vistaðir einstaklingar hafa skaðað sjálfa sig eða gert tilraun til þess. Nánar verður vikið að skráningu í 10. kafla.

³⁷ Sbr. dóm Mannréttindadómstóls Evrópu, MDE, *Hellig gegn Þýskalandi*, 7. júlí 2011, mál nr. 20999/05, málsgr. 56-58. Sjá einnig í þessu sambandi lokabréf umboðsmanns Alþingis, dags. 6. mars 2019, í mál nr. 9939/2018. Umboðsmáður hafði þar að eigin frumkvæði tekið til athugunar mál sem laut að verklagi löggreglu í þeim tilvikum sem einstaklingar í fangageymslum eru taldir í sjálfsvígshættu. Í svörum dómsmálaráðuneytisins og ríkislögreglustjóra við fyrirspurnum umboðsmanns kom m.a. fram að til stæði að hefja vinnu við samræmingu verklags við vistun einstaklinga sem taldir eru í sjálfsvígshættu í fangageymslum löggreglu til að tryggja að vistun þeirra samræmist lögum og alþjóðlegum skuldbindingum. Umboðsmanni er ekki kunnugt um að vinnu við samræmingu ofangreindars verklags sé lokið. Útdráttur úr bréfinu er birtur á vefsíðu umboðsmanns, <https://www.umbodsmadur.is>.

hann til sjálfsskaða (n. *rivesikre klær*) líkt og umboðsmaður norska þjóðþingsins hefur vakið athygli á við OPCAT-eftirlit þar í landi.³⁸

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að gera ráðstafanir til að koma í veg fyrir að handteknir menn sem glíma við sjálfsskaðandi hegðun eða eru í sjálfsvígshættu séu af öryggisástæðum berháttáðir og dveljist klæðalausir í fangaklefa, t.a.m. með því að nota fatnað sem er sérstaklega hannaður með slíkar aðstæður í huga.

8.5

Læknisskoðun

Í 6. gr. upplýsingablaðs handa þeim sem hefur verið handtekinn kemur fram að lögreglu sé rétt að útvega aðstoð læknis ef hinn handtekni á við veikindi eða meiðsli að striða. Í þess háttar tilfellum geti hinn handtekni einnig farið fram á að löggregla kalli til lækni að hans eigin vali en þá falli sá kostnaður sem umfram verði vegna þess á hann.³⁹

Samkvæmt upplýsingum úr viðtölum við starfsfólk og handtekna einstaklinga er upplýsingablaðið, sem er til á níu tungumálum, afhent handteknum mönnum en réttur til aðgangs að lækni ekki kynntur sérstaklega að öðru leyti. Hér er rétt að nefna að upplýsingar úr viðtölum gefa ástæðu til að ætla að gefa þurfi mögulegum lestrar- og/eða tungumálaörðugleikum vistaðra sérstakan gaum. Þá er tilefni til að áréttu að samkvæmt viðmiðum CPT-nefndarinnar er réttur á skoðun læknis að eigin vali ein af þremur grundvallarráðstöfunum til verndar mönnum í haldi löggreglu, ásamt réttinum til að tilkynna þriðja aðila um vistun og aðgangi að lögmanni.⁴⁰

Af viðtölum við starfsmenn og stjórnendur má jafnframt ráða að viðvera lögreglumannna í læknisskoðunum sé ekki óalgeng en hún ráðist m.a. af óskum viðkomandi lækna og því hvort hinn handtekni er metinn hættulegur. Í viðmiðum CPT-nefndarinnar er sérstaklega áréttuð, m.t.t. mikilvægis læknisskoðunar sem grundvallaröryggisráðstöfunar gegn illri meðferð, að hún skuli helst fara fram án þess að lögreglumenn sjáí eða heyri til.⁴¹

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að koma upplýsingum til þeirra sem vistaðir eru í fangageymslu um rétt þeirra til að fá lækni kallaðan til. Þá verður að tryggja að fram fari einstaklingsbundið mat á þörf fyrir viðveru löggreglu í læknaviðtolum.

³⁸

Sjá t.d. *Ålesund sentralarrest 11. mars 2015*, bls. 7-8. Birt á vefsíðu: <https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2017/04/%C3%85lesund-sentralarrest-bes%C3%B8ksrapport-2015.pdf> [sótt á vef 19. október 2021]. Um þessi atriði visast, að breyttu breytanda, til umfjöllunar í kafla 10.4 í skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu lögreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019. Birt á vefsíðu: https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskyrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 19. október 2021].

³⁹

Upplýsingar handa þeim sem hefur verið handtekinn. Innanrikisráðuneytið, janúar 2013. Upplýsingablaðið er til á níu tungumálum; íslensku, ensku, dönsku, þýsku, frönsku, litháísku, pólsku, rússnesku og spænsku.

⁴⁰

Sjá *Police custody. Extract from the 2nd General Report of the CPT*, birt árið 1992. CPT/Inf(92)3-part1, málsgр. 36. Birt á vefsíðu: <https://rm.coe.int/16806cea2f> [sótt á vef 19. október 2021] og *Developments concerning CPT standards in respect of police custody. Extract from the 12th General Report of the CPT*, birt árið 2002. CPT/Inf(2002)15-part, málsgр. 40. Birt á vefsíðu: <https://rm.coe.int/16806cd1ed> [sótt á vef 19. október 2021].

⁴¹

Sömu heimildir, málsgр. 38 og 42.

9 Upplýsingagjöf

9.1

Almennt

Í skýrslu umboðsmanns vegna heimsóknar í fangageymslu lögreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019 er fjallað um helstu réttarreglur og fjölbjóðleg viðmið um rétt handtekinna manna til upplýsinga. Einnig er þar fjallað um samsplil lagareglna sem gilda um málsmæðferð við ákvarðanatöku og framkvæmd vistunar í fangageymslu lögreglu við reglur stjórnsýslulaga, óskráðra grundvallarreglna stjórnsýsluréttarins og vandaðra stjórnsýsluháttar, m.a. um upplýsingagjöf og andmælarétt. Þá er m.a. vakin athygli á því að ekki hefur verið gefið út sérstakt upplýsingablað fyrir börn sem vistast í fangageymslum líkt og mælst er til í fjölbjóðlegum viðmiðum. Um þetta vísast að öðru leyti til umfjöllunar í köflum 11.2, 12.1 og 13.2.2 í ofangreindri skýrslu.⁴²

9.2

Upplýsingar um kvörtunar- og kæruleiðir

Samkvæmt svörum lögreglu við fyrirspurnum umboðsmanns fyrir heimsóknina og upplýsingum úr viðtöllum við handtekna menn og starfsmenn er þeim sem vistast í fangageymslu ekki sérstaklega kynntur réttur þeirra til að kæra eða kvarta vegna meðferðar eða atvika í tengslum við vistunina, umfram það sem kemur fram á upplýsingablaði sem handteknum mönnum er afhent. Það sé þó gert ef hinn handtekni óskar sérstaklega eftir slíkum upplýsingum. Á umræddu upplýsingablaði er hins vegar ekki að finna sérstakar upplýsingar um kvörtunar- eða kæruleiðir.⁴³

Bæði á lögfestum og ólögfestum grundvelli hefur verið lögð áhersla á að stjórnvöld hafi frumkvædi að því að veita borgurunum leiðbeiningar og þá m.a. um kæruleiðir innan stjórnkerfisins. Í samræmi við þetta er mikilvægt að þeir sem starfa við fangageymsluna og koma að öðru leyti að málum þeirra sem þar vistast þekki og veiti leiðbeiningar um rétt og leiðir til að kæra eða kvarta yfir ákvörðunum, meðferð eða aðbúnaði tengdum vistun í fangageymslu. Þá hefur CPT-nefndin lagt áherslu á að þau réttindi sem frelsissviptum einstaklingum hafa verið tryggð með lögum og fjölbjóðlegum samningum séu til lítils ef þeir eru ómeðvitaðir um tilvist þeirra.⁴⁴ Það er því mikilvægt að menn sem vistaðir eru í fangageymslum séu upplýstir um réttindi sín.

⁴²

Sjá skýrslu umboðsmanns vegna heimsóknar í fangageymslu lögreglu við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, bls. 72-73, 75-76 og 82-84. Birt á vefsíðó:
https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskyrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 19. október 2021].

⁴³

Í þessu sambandi má nefna að umboðsmaður hefur beint tilmälum um þessi efni til lögreglustjórans á höfuðborgarsvæðinu í skýrslu vegna heimsóknar í fangageymsluna við Hverfisgötu. Sjá skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu lögreglunnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, bls. 14. Birt á vefsíðó: https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskyrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 19. október 2021]. Í svörum lögreglustjórans við tilmaelunum kemur m.a. fram að embættið telji upplýsingum um farveg kvartana og athugasemda vegna handtöku og vistunar einstaklinga hjá lögreglu best fyrir komið á upplýsingablaði um réttindi handtekinna manna og því hafi verið komið á framferi við dómsmálaráðuneytið. Sjá *Developments concerning CPT standards in respect of police custody. Extract from the 12th General Report of the CPT*, birt árið 2002. CPT/Inf(2002)15-part, málsg. 44. Birt á vefsíðó: <https://rm.coe.int/16806cd1ed> [sótt á vef 19. október 2021].

⁴⁴

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að tryggja að upplýsingar um kvörtunar- og kæruleiðir séu kynntar kerfisbundið og að starfsmönnum sé leiðbeint sérstaklega um hvernig gæta beri að þessum réttindum þeirra sem vistaðir eru í fangageymslu.

Þeim tilmælum er jafnframt beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að útbúið verði, eftir atvikum með atbeina ríkislöggreglustjóra og dómsmálaráðuneytisins, sérstakt upplýsingablað fyrir börn sem vistast í fangageymslu, á skýru og einföldu máli sem hæfir aldri þeirra og þroska, og þeim eftir atvikum veittar samhliða skýringar munnlega.

9.3

Handteknir einstaklingar sem eru ekki mæltir á íslensku

Í svörum löggreglu við fyrirspurnum umboðsmanns um upplýsingagjöf kemur fram að upplýsingablað sem handteknum mönnum er afhent sé til á mörgum tungumálum.⁴⁵ Eðli mál samkvæmt hafi það gerst að hinn handtekn hafi ekki vald á neinu þessara tungumála og þá hafi löggreglan þurft að fá túlk á staðinn eða nýtt sér símtulkunarþjónustu erlendis frá.⁴⁶ Hér er rétt að nefna að gæta þarf að því að hinn handtekn sé einnig læs á það tungumál sem hann er mæltur á. Í því sambandi má nefna að upplýsingar úr viðtali við handtekinnmann, með íslensku að móðurmáli, gáfu til kynna að hann hefði fengið afhent upplýsingablað á íslensku en gæti ekki lesið það. Hins vegar hafi blaðið verið lesið upphátt fyrir hann.

Líkt og komið er inn á í kafla 4.2 gefa upplýsingar og gögn sem umboðsmaður aflaði í heimsókninni ástæðu til að ætla að brestir kunni að vera á því að upplýsingagjöf til erlendra manna sem vistaðir eru í fangageymslu fari ávallt fram á tungumáli sem þeir skilja. Þær upplýsingar og gögn fá stuðning í upplýsingum sem umboðsmaður hefur aflað í öðrum heimsóknum á grundvelli OPCAT-eftirlits, þ. á m. viðtölum við gæslufanga sem hafa vistast í fangageymslu löggreglunnar á Suðurnesjum. Þar hefur t.a.m. komið fram að handteknir menn hafi ekki fengið, eins fljótt og mögulegt var, upplýsingar um réttindi sín og skyldur á tungumáli sem þeir skildu, þ. á m. um ástæður handtöku og rétt til að gera vandamönnum viðtvart um handtökuna. Einnig hafa komið fram frásagnir af því að upplýsingablað hafi ekki verið afhent á tungumáli sem viðkomandi skildi og túlkajónustu ekki aflað fyrr en við skýrslutöku, daginn eftir handtöku. Þá hafi samþykkis ekki verið aflað fyrir röntgenmyndatöku.⁴⁷

Mannréttindasáttmáli Evrópu, sem hefur verið lögfestur hér á landi, gerir kröfu um að hver sá maður sem tekinn er höndum skuli tafarlaust fá vitneskju um ástæður handtökunnar og sakargiftir, á máli sem hann skilur.⁴⁸ Einnig leiðir af stjórnarskrá, löggreglulögum og lögum um meðferð sakamála að sá sem er sviptur frelsi og eftir atvikum færður á starfsstöð löggreglu á rétt á að fá að vita tafarlaust um ástæður þess.⁴⁹ Það leiðir af dómaframkvæmd og eðli mál að slíkur áskilnaður er ekki uppfylltur ef upplýsingarnar eru ekki á tungumáli sem viðkomandi skilur.⁵⁰

⁴⁵ Upplýsingablaðið er til á níu tungumálum; íslensku, ensku, dönsku, þýsku, frönsku, lítháisku, pólsku, rússnesku og spænsku.

⁴⁶ Samkvæmt upplýsingum úr viðtölum er ávallt aflað túlkajónustu við skýrslutöku ef viðkomandi hefur ekki íslensku að móðurmáli, jafnvel þótt hann tali ágæta íslensku, sjá 5. mgr. 63. gr. laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála.

⁴⁷ Í þessu sambandi er rétt að gera þann fyrirvara að dómsúrskurðar kunni að hafa verið aflað, sbr. 1. mgr. 78. gr., sbr. 2. mgr. 76. gr. laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála.

⁴⁸ Sbr. 2. mgr. 5. gr. laga nr. 62/1994, um mannréttindasáttmála Evrópu.

⁴⁹ Sbr. 2. mgr. 67. gr. stjórnarskrá lýðveldisins Íslands nr. 33/1944, 1. mgr. 28. gr. og 1. mgr. 93. gr. laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála, og 2. mgr. 16. gr. löggreglulaga nr. 90/1996.

⁵⁰ Sbr. t.d. dóm Hæstaréttar Íslands frá 5. júní 2008 í máli nr. 123/2008. Í dómnum segir m.a. að ekki verði fram hjá því litið að ákærði tali ekki íslensku og löggreglumennirni hafi ekki getað gert honum skiljanlegt hvað hann væri grunaður um og að ákveðið hefði verið að vista hann í fangaklefa. Rétt hefði verið að kalla til túlk og gæta 32. gr. þágildandi laga nr. 19/1991, um meðferð opinberra mála, sbr. núgildandi 1. mgr. 28. gr. laga nr. 88/2008,

Líkt og áður hefur verið tæpt á eru réttindi handtekinna manna til lítils ef þeir þekkja ekki til þeirra. CPT-nefndin hefur í viðmiðum sínum jafnframt lagt áherslu á mikilvægi þess að menn í haldi lögreglu séu upplýstir skýrlega og tafarlaust um réttindi sín, á tungumáli sem þeir skilja.⁵¹

Þeim tilmælum er beint til lögreglustjórans á Suðurnesjum að gæta þess að upplýsingagjöf við upphaf vistunar til handtekinna manna sem ekki eru mæltir á íslensku sé í samræmi við þann lagaáskilnað að vera á tungumáli sem viðkomandi skilur.

um meðferð sakamála. Af dómunum má ráða að litið hafi verið til þessa ágalla við meðferð málssins hjá lögreglu við þá ákvörðun dómsins að fresta fullnstu fimm mánaða af refsivist hans skilorðsbundið.
Sjá *Developments concerning CPT standards in respect of police custody. Extract from the 12th General Report of the CPT*, birt árið 2002. CPT/Inf(2002)15-part, málsgré. 44. Birt á vefsíðu: <https://rm.coe.int/16806cd1ed> [sótt á vef 19. október 2021].

51

10 Skráning

Í lögum og reglum sem gilda um vistun í fangageymslum má finna áskilnað um skráningu tiltekinna atriða.⁵² Fyrir heimsóknina óskaði umboðsmaður m.a. eftir tilteknum upplýsingum um alvarleg atvik sem hafa komið upp í fangageymslum, þ. á m. sjálfsskaða eða tilraunir til sjálfsskaða, valdbeitingu og heilbrigðiþjónustu sem hafi þurft að kalla eftir vegna líkamlegs eða andlegs ástands manns í fangageymslum.

Í svörum lögreglu við fyrirspurnum umboðsmanns kemur fram að upplýsingar um sjálfsskaða hafi ekki verið nægilega vel skráðar þar sem starfsmenn embættisins hafi ekki haft vitnesku um skráningarmöguleika um þessi atriði í skráningarkerfi lögreglu (LÖKE). Í LÖKE eru ofangreind atriði nefnd „frávik í fangageymslu“ og flokkuð í nokkra undirflokkja þar sem m.a. er hægt að merkja við ætluð geðræn veikindi, sjálfsskaða og tilraun til sjálfsvígs. Í kjölfar fyrirspurna umboðsmanns var þessu fyrirkomulagi breytt og allir starfsmenn í almennri deild lögreglu upplýstir um rétt verklag við skráningu atvika. Af gögnum sem umboðsmaður skoðaði í heimsókninni verður ráðið að skráning um þessi atriði sé nú í réttu horfi.

Í svörum lögreglu kom einnig fram að upplýsingar um valdbeitingu hafi heldur ekki verið skráðar nægilega vel og að til séu málseiningar í LÖKE sem hægt sé að notast við en embættinu hafi ekki verið kunnugt um. Þessu hafi einnig verið breytt og starfsmenn upplýstir um það.

Upplýsingar um aðkomu lækna að mönnum í fangageymslum og aðra heilbrigðiþjónustu sem hafi þurft að kalla eftir sé skráð í vistunarskýrslur⁵³ en skráningin sé með þeim hætti að ekki hafi verið hægt að kalla þær upplýsingar fram.

Fyrir heimsóknina fékk umboðsmaður afhent afrit af 18 vistunarskýrslum fullorðinna og 14 vistunarskýrslum barna (15-18 ára). Í 22 skýrslum voru munir ekki skráðir en í viðtölum við starfsmenn og stjórnendur kom þó fram að almennt væru allir munir fjarlægðir við innkomu í fangageymslu.⁵⁴ Ástand hins handtekna var ekki skráð í sjö skýrslum⁵⁵ og mismikið skráð um hvernig handteknun mönnum hefði verið sinnt,⁵⁶ jafnvel þótt þeir hafi vistast í nokkrar klukkustundir eða lengur. Í einhverjum tilvikum kann það þó að eiga sér skýringar, t.d. vegna þess að handteknir menn, einkum undir

⁵² Um áskilnað laga og reglna um skráningu atriða vegna vistunar í fangageymslu, þ. á m. í vistunarskýrslu, vísast til kafla 12.4 í skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu lögreglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, bls. 78-79. Birt á vefsloð: https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskýrsla_logreglustodin_final.pdf [sótt á vef 19. október 2021].

⁵³ Sbr. k-lið 22. gr. reglugerðar nr. 651/2009, um réttarstöðu handtekinna manna, yfirheyrlur hjá lögreglu o.fl. Af þeim 32 vistunarskýrslum sem umboðsmaður fékk afhentar fyrir heimsóknina kom fram í þremur þeirra að haft hafi verið samband við læknir eða viðkomandi fluttur á sjúkrahús.

⁵⁴ Sjá í þessu sambandi b-lið 22. gr. reglugerðar nr. 651/2009, um réttarstöðu handtekinna manna, yfirheyrlur hjá lögreglu o.fl. Samkvæmt upplýsingum frá lögreglu er halldlagning muna vegna rannsóknar sakamáls skráð í munaskrá lögreglu og þeir munir geymdir í sérstakri læstri munavörsu, sbr. 71. gr. laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála. Munir sem eru fjarlægðir með vísan til öryggis hins handtekna eru geymdir í læstum skáp í fangageymslu.

⁵⁵ Sjá til hliðsjónar c-lið 22. gr. reglugerðar nr. 651/2009, um réttarstöðu handtekinna manna, yfirheyrlur hjá lögreglu o.fl. og umfjöllun í 8. kafla.

⁵⁶ Sjá til hliðsjónar f-lið 22. gr. reglugerðar nr. 651/2009, um réttarstöðu handtekinna manna, yfirheyrlur hjá lögreglu o.fl.

áhrifum vímugjafa, sofni í klefanum og því sé lítið skráð um samskipti þeirra og starfsmanna.⁵⁷

Engar heimsóknir, verjenda eða annarra, voru skráðar í vistunarskýrslur en í inni skýrslu kom fram að handtekinn maður hafi verið leiddur fyrir dómara.⁵⁸ Samkvæmt upplýsingum sem aflað var í heimsókninni biðja handteknir sjaldan um að haft sé samband við vandamenn en sé þess óskað eigi upplýsingar um það að koma fram í dagbók.

Umboðsmaður fékk einnig afhenta tölfraði yfir vistanir frá 1. janúar til 14. desember 2020. Um var að ræða 564 vistanir á tímabilinu en í 16 tilvikum vantaði upplýsingar um hvaða dag viðkomandi var láttinn laus.⁵⁹ Í því sambandi er gerður sá fyrirvari að upplýsingar þar að lútandi kunna að vera skráðar annars staðar, s.s. í vistunarskýrslum.⁶⁰

Fjölbjóðlegir eftirlitsaðilar hafa í eftirlitsheimsóknum sínum lagt áherslu á mikilvægi skráningar í tengslum við frelsissviptingu manna. Viðhlítandi skráning er grundvallaratriði í vernd gegn illri meðferð og forsenda þess að frelsissviptir geti látið reyna á réttindi sín, þ. á m. til að fá lögmæti frelsissviptingar endurskoðað. Þá er skráningin einnig til þess fallin m.a. að vernda löggreglumenn gegn óréttmætum ásökunum, þ. á m. um illa meðferð.⁶¹ Þá hefur viðhlítandi skráning þýðingu þegar kemur að því að kalla fram og greina atvik sem koma upp en einnig auðvelda eftirlit og varpa ljósi á hvar úrbóta er þörf.

Þeim tilmælum er beint til lögglustjórans á Suðurnesjum að gæta að nákvæmni við skráningar í vistunarskýrslur, einkum um hvernig handteknum einstaklingi er sinnt, heimsóknum til hans og þeim tíma sem hann er láttinn laus.

57

Sbr. til hliðsjónar skýrslu umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangageymslu lögglustöðvarinnar við Hverfisgötu 15.-17. apríl 2019, bls. 73. Birt á vefsíðu: https://www.umbodsmadur.is/asset/10049/uma_opcat_heimsoknarskyrsla_logglustodin_final.pdf [sótt á vef 19. október 2021].

58

Sbr. e- og h-lið 22. gr. reglugerðar nr. 651/2009, um réttarstöðu handtekinna manna, yfirheyrlur hjá löggreglu o.fl. Hér er rétt að nefna að í þeim tilvikum sem ekki kom fram að hinn handteknir hafi verið leiddur fyrir dómara kann hin augljósa skýring að vera sú að honum hafi verið sleppt innan 24 klukkustunda eða að grundvöllur vistunar hafi verið annar en líður í meðferð sakamáli.

59

Eðli máls samkvæmt skiptir slík skráning höfuðmáli m.t.t. þess hvort handtekinn einstaklingur hafi verið vistaður umfram 24 klukkustundir án þess að vera leiddur fyrir dómara, ef um er að ræða handtöku á grundvelli laga um meðferð sakamála vegna gruns um refsiverða háttsemi, sbr. 1. málsl. 94. gr. laga nr. 88/2008, um meðferð sakamála. Sjá einnig 3. mgr. 67. gr. stjórnarskrárinnar. Hér er þó rétt að nefna að ekki er að finna skýra reglu um slík tímamörk þegar handtakan og vistunin byggist á heimild í öðrum lögum, s.s. 16. gr. löggregulaga nr. 90/1996, en í 4. mgr. 67. gr. stjórnarskrárinnar segir að hver sá sem af öðrum ástæðum en vegna refsiverðrar háttsemi er sviptur frelsi eigi rétt að dólmstóll kveði á um lögmæti þess svo fljótt sem verða má. Tekið er fram að reynist frelsissvipting ólögmæti skuli viðkomandi þegar láttinn laus.

60

Sbr. I-lið 22. gr. reglugerðar nr. 651/2009, um réttarstöðu handtekinna manna, yfirheyrlur hjá löggreglu o.fl. Sjá t.d. skýrslu SPT-nefndarinnar vegna heimsóknar til Maldiveyja 10.-17. desember 2007, CAT/OP/MDV/1, málsggr. 116, birt á vefsíðu: <https://undocs.org/CAT/OP/MDV/1> [sótt á vef 19. október 2021] og skýrslu CPT-nefndarinnar vegna heimsóknar til Noregs 18.-27. maí 2011, CPT/Inf(2011)33, málsggr. 19, birt á vefsíðu: <https://rm.coe.int/1680697887> [sótt á vef 19. október 2021].

11 Eftirfylgni

Umboðsmaður mun fylgjast áfram með þróun mála og viðbrögðum lögreglustjórans á Suðurnesjum í kjölfar þessarar skýrslu sem getur jafnframt orðið tilefni til þess að hann taki tiltekin atriði til frekari skoðunar á grundvelli OPCAT-eftirlitsins eða á grundvelli frumkvæðisheimildar sinnar, sbr. 5. gr. laga nr. 85/1997, um umboðsmann Alþingis. Með sama hætti mun umboðsmaður fylgjast með því hver verður framvinda þeirra atriða sem bent er á í þessari skýrslu og varða aðkomu hlutaðeigandi ráðherra.

Í ljósi réttaröryggis þeirra einstaklinga sem eru vistaðir í fangageymslu lögreglu og þeirra athugasemda sem settar eru fram í skýrslunni er þess óskað að lögreglustjórin á Suðurnesjum og eftir atvikum ríkislöggreglustjóri upplýsi umboðsmann um viðbrögð embættanna við þeim tilmælum og ábendingum sem sett hafa verið fram í skýrslunni. Þá er þess jafnframt óskað að embættin upplýsi hvort tilmæli og ábendingar sem hér hafa verið settar fram leiði til einhverra aðgerða eða athafna af þeirra hálfu, og þá hverra, sem og um aðrar aðgerðir sem talin er ástæða til að ráðast í af þessu tilefni. Er þess óskað að umboðsmaður verði upplýstur um viðbrögð lögreglustjórans á Suðurnesjum og ríkislöggreglustjóra eigi síðar en 1. mars 2022.

Þess er jafnframt óskað að umboðsmanni hafi eigi síðar en 1. mars 2022 verið gerð grein fyrir viðbrögðum dómsmálaráðherra við þeim tilmælum og ábendingum sem beint er til hans.

